

Asia: VN/5468/2020

Kaupan toimialan tulevaisuusselonteko

Kaupan tulevaisuusselonteon sisältö kehittämis ehdotuksineen

1. Mitä sisältöjä ja niihin liittyviä konkreettisia kehittämis ehdotuksia/nostoja kaupan tulevaisuusselonteon tulisi mielestänne sisältää? Esitetyt sisällöt sekä kehittämis ehdotukset ja nostot pyydetään perustelemaan.

Ehdotuksenne ja näkökulmanne voivat pohjautua myös työ- ja elinkeinoministeriön esivalmistelussa tunnistettuihin sisältöehdotuksiin (liite 1). Myös tässä kohdin pyydetään sisältöihin kehittämis ehdotuksia ja nostoja perusteluineen.

Ympäristöministeriön pitää hyvinä selonteon laadinnan yhteydessä mainittuja tavoitteita, joiden mukaan suomalainen kauppa on kilpailukykyinen, kehittyy ja kasvaa kestävästi. Erityisesti ekologinen ja alueidenkäytöllinen kestävyys ja niiden konkretisointi kaupan tulevaisuusselonteossa on ympäristöministeriön näkökulmasta keskeistä.

On hyvä, että ilmastonmuutos, yritys- ja ympäristövastuu sekä kiertotalous ja jakamis- ja alustatalous on tunnistettu TEMin esivalmistelussa tärkeiksi tekijöiksi. Ilmastonmuutoksen hillitsemis- ja sopeutumistoimet sekä luonnon monimuotoisuuden häviämisen pysäyttäminen ovat hallitusohjelmamme ja ylipäätään kestävä tulevaisuuden keskeisiä tavoitteita, joiden tulisi heijastua myös kaupan alan tulevaisuusselontekoon. Olennaista on luonnonvarojen kestävä käyttö ja mm. kulutuksen painopisteen siirtäminen materiaalisesta kulutuksesta palvelujen kulutukseen, resurssitehokkuus sekä tuotteiden elinkaaren aikaisten ympäristövaikutusten minimointi. Kaupan alalla on tärkeä rooli, kun siirrytään nykyistä kestävämpiin kulutus- ja tuotantotapoihin.

Kiertotalous ja sen ratkaisut, mukaan lukien jakamistalous, tarjoavat konkreettisia keinoja edistää kestäviä kulutus- ja tuotantotapoja ja pyrkiä saamaan ne maapallon kantokyvyn rajoihin. Kiertotalous tarkoittaa käytännössä sitä, että tuotteiden käyttöikää pidennetään ja materiaalit pidetään käytössä mahdollisimman pitkään säilyttäen ja lisäten niiden arvoa. Kertakäyttökulutuksen sijaan tavaroita ja raaka-aineita jaetaan, vuokrataan, korjataan, päivitetään sekä uudelleenkäytetään ja kierrätetään. Uudet, palveluihin ja vuokraukseen perustuvat liiketoimintamallit, joissa tuotteen omistajuus ja siten sen huoltaminen ja käyttöä pidentäminen säilyvät tuottajalla tai muulla kaupan

alan toimijalla ovat tärkeitä uusia avauksia. Digitaalinen tekniikka ja alustatalous tarjoavat mahdollisuuksia ja sujuvoittavat siirtymistä uusiin kulutuksen ja kaupan malleihin. Konkreettisena esimerkkinä on lainaus- ja vuokrauspalvelujen sekä toisaalta korjaus- ja huoltopalvelujen lisääntyvä kysyntä ja tarjonta. Myös jakamistalouden mallit tulisi ottaa huomioon ja etsiä ratkaisuja niiden helpottamiseksi ja houkuttelevuuden lisäämiseksi. Esimerkkinä voisi olla erilaiset tiettyjen jäsenetujen muodossa tulevat yhteiskäyttötuotteet tietyille ryhmille esim. asukasyhdistyksen tms. jäsenyyden myötä vuokrausoikeus / alennus koneisiin, peräkärryihin, ruohonleikkureihin tms. kestokulutustuotteisiin. Tai toimistotilojen tarjoaminen käyttöön yms.

Kaupan alan tulevaisuusselonteossa tulisi ottaa huomioon nämä uudet toimintatavat kulutuksen ja tarjonnan osalta: uusia liiketoimintamalleja, palvelujen lisäämistä, huolto- ja korjaustoimintaa sekä jakamistalouden mahdollisuuksia.

Tuotteiden osalta keskeisessä roolissa on kestävä tuotesuunnittelu, koska sillä voidaan vaikuttaa jopa 80 prosenttiin tuotteen koko elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista. Tavoitteena tulisi olla, että tuotteista tehdään:

- Kestäviä ja pitkäikäisiä
- Korjattavia ja huollettavia varaosineen
- Päivitettäviä ja muunneltavia
- Uudelleenkäytettäviä
- Turvallisesti kierrätettäviä materiaaleineen

Näillä ja muilla toimilla voidaan pienentää tuotteiden hiili- ja ympäristöjalanjälkeä, lisätä niiden resurssi- ja energiatehokkuutta sekä kierrätysraaka-aineiden osuutta tuotteissa ja vähentää haitallisia aineita uusissa tuotteissa ja saada niitä pois kierroista.

Kaupan alan tulevaisuusselonteossa tulisi ottaa huomioon, että sisäänostoissa ja liiketoimintamalleissa olisi huomioitava tuotteiden kestävyys, korjattavuus ja huollettavuus, varaosien tarjonta sekä ylipäättään koko tuotteen arvoketju. Sisäänostovalinnoissa tulisi painottaa kestäviä ja kiertotalouden mukaisia tuotteita pienine ympäristövaikutuksineen. Voisiko liiketoimintamalli ja arvonalusta perustua tuotteiden mahdollisimman suuren myynnin sijaan laatuun, korjaamiseen ja huoltamiseen tai jakamiseen sekä uudelleenkäyttöön? Joillakin erikoisliikkeillä on jo nyt second hand –myyntiä uusien tuotteiden myynnin rinnalla, sen lisäksi että ne ovat profiloituneet kestävyteen ja eettisyyteen. Osa tuottajista ja kaupan alan liikkeistä myös korjaavat tuotteita ja/tai myyvät niitä korjauksen jälkeen uudelleenkäyttöön. Vaatesektorilla on myös vuokrausliiketoimintaa perusliiketoimintana.

Kolmantena teemana tulisi muistaa materiaalien kierrätys ja esimerkiksi poistotekstiilien erilliskeräys käynnistyy Suomessa hallitusohjelman mukaisesti jo vuoden 2023 loppuun mennessä ja muissa EU-maissa vuoden 2024 loppuun mennessä. Minkälainen rooli erilaisilla kierrätysjakeilla ja esim. niiden vastaanotolla voisi olla kaupan alan tulevaisuusselonteossa?

Kaupan toimialan muutoksesta

2. Mitkä ovat mielestänne keskeisimmät konkreettiset toimet, joilla valtiovalta voi vastata kaupan toimialan rakennemuutokseen Suomessa?

Ympäristöministeriön toimialaan kaupan tulevaisuuden selonteon näkökulmasta kuuluvat erityisesti alueidenkäyttö- ja rakentamisen sekä kiertotalouden kysymykset. Näiden osalta kaupan rakennemuutosta tulisi ohjata tukemaan kestävästä rakentamista ja yhdyskuntarakennetta sekä edistämään kiertotaloutta.

Kaupan rakennetta on kehitettävä tukemaan kestävästä yhdyskuntarakennetta, jossa palvelut ovat hyvin saavutettavissa erilaisin kulkumuodoin. Näin edistetään ilmastotavoitteiden saavuttamista. Suunnitelmallisesti kehitettävä palveluverkko ja hyvät kaupan sijainnit kaupalle luovat kaupan kehittämiselle ennakoitavuutta.

Kauppa on merkittävässä asemassa asukkaiden arjessa sekä kaupunki- ja taajamarakenteen kehityksessä. Päivittäistavarakaupan yhteyteen kytkeytyy enenevästi muita palveluita. Erityisesti päivittäistavarakaupan merkitys on korostunut koronaviruksen aikana. Ei ole samantekevää, mihin kauppa ja sen myötä muut palvelut ja niiden myötä muut keskustatoiminnot sijoittuvat. Kaupan sijainnin ohjauksella voidaan vaikuttaa hyvän yhdyskuntarakenteen muodostumiseen ja kestävästä liikkumiseen. Suomen ympäristökeskuksen seurantatietojen mukaan erityisesti päivittäistavarakauppa aiheuttaa paljon enemmän matkoja ja kuljettuja kilometrejä kuin muut palvelut.

Kauppaa ja palveluverkkoa tulee suunnitella yhdessä kaupan toimijoiden kanssa ja kiinteästi maankäytön- ja liikennejärjestelmäsuunnittelun yhteydessä. Kaavoituksen ja maapolitiikan säännöksillä tulee edistää kaupan sijoittumismahdollisuuksia hyviin sijainteihin samoin kuin edistää toimivan kilpailun edellytyksiä. Kaupan kehittämisen näkökulmasta tulisi kaupan ohjauksen sääntelyllä ja maankäytön suunnittelulla pyrkiä suurissa linjoissa pitkäjänteisyyteen ja johdonmukaisuuteen.

Kiertotalouden näkökulmaa tuotiin esiin 1. kysymyksen kohdalla.

3. Mitkä ovat mielestänne kolme keskeisintä sisältöä/teemaa kaupan toimialan rakennemuutoksessa?

Kestävyyden, digitalisaation ja väestörakenteen muutosten haasteisiin vastaaminen.

Hallitusohjelman elinvoimaa koskeissa tavoitteissa korostetaan, että tulevaisuuden muutosajureita ovat globaalit megatrendit, kuten ilmastonmuutos, digitalisaatio ja kaupungistuminen sekä luonnon monimuotoisuuden väheneminen, jota tulisi pyrkiä estämään. Elinvoimaisen Suomen menestyksen avain on kyvyssä tarttua muutoksen tarjoamiin mahdollisuuksiin ja tarjota niihin ratkaisuja. Isoina muutosajureina kaikessa toiminnassa vaikuttavat ilmastonmuutoksen ja luonnon monimuotoisuuden vähenemisen vastainen taistelu, bio- ja kiertotalous, teknologinen kehitys sekä kaupungistuminen.

Tulevaisuudessa väestön ikääntyminen sekä esimerkiksi yhden henkilön asuntokuntien määrän lisääntyminen vaikuttavat lähipalvelujen tarpeeseen. Palvelujen turvaaminen on tärkeää myös siksi, että autottomien asuntokuntia arvioidaan olevan noin 30 prosenttia kaikista asuntokunnista.

4. Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemia taikka sen kaltaiset yllättävät toimialaa merkittävästi ravistelevat muutostilanteet tuovat kaupan toimialalle?

Koronavirusepidemia vauhdittaa merkittävästi jo meneillään olevaa kaupan murrosta. Digiloikka lisää verkkokaupan käyttöä, jolloin verkkokauppaan valmistautuneet kaupat pärjäävät.

Tämän lisäksi on huomioitava koronaviruksen aikaiset, ehkä väliaikaiset ostoskäyttäytymisen muutokset. Esimerkiksi se, että päivittäistavarakaupasta ostetaan enemmän sitä ruokaa, mikä muutoin syötäisiin ravintoloissa, osa erikoiskaupoista kuten vaatekauppa menettää myyntiään, kun taas esimerkiksi puutarhakauppa tuntuu lisänneen kysyntää. Osa näistä muutoksista ei jääne pysyviksi.

On hyvä, että kaupan tulevaisuusselonteon yhteydessä seurataan koronaviruksen vaikutuksia toimialalle, jotta yllättäviin toimialaa ravisteleviin muutoksiin voidaan varautua myöhemminkin.

5. Miten valtiolta voi mielestänne tukea kaupan toimialan rakenteiden kestävyttä ennakoivasti yllättävissä muutostilanteissa (esimerkiksi koronaviruspandemian kaltaiset tilanteet)?

Tähän vastataan kohdassa 2.

6. Miten digitalisaatio tulee näkemyksenne mukaan muuttamaan asiakassuhdetta, markkinointia ja arvoketjuja? Onko painopiste siirtymässä tavaroista palveluihin?

Ympäristöministeriön tuoreessa selvityksessä (Maankäyttö- ja rakennuslain kaupan selvitys, Ympäristöministeriön julkaisu 2020:10) tarkastellaan tulevaisuuden kaupan trendejä, kaupan tulevaisuuden näkymiä ja logistiikan kehitystä, joihin kaikkiin verkkokaupalla on vaikutusta. Selvityksen johtopäätöksissä todetaan mm. että huolimatta verkkokaupan kasvusta, rakennetaan edelleen fyysisiä myymälöitä. Verkkokaupan kasvu kuitenkin vähentää myymälämäärää tai pienentää myymäläkokoa mutta verkkokaupan lisääntyessä fyysisen kaupan sijainnin merkitys korostuu. Selvityksen mukaan mm. verkkokauppa on vain yksi kaupan asiakaskanavista ja menestyvät kaupan toimijat ovat mukana kaikissa kanavissa erilaisilla palveluilla. Myymälöihin panostetaan, koska liiketoiminta on niissä kannattavaa ja suurin osa asiakkaista asioi edelleen myös myymälöissä. ”Tulevaisuuden kestävä myymälä” on joko valikoimiltaan riittävän monipuolinen tai erikoistunut sekä mahdollisimman monella kulkumuodolla hyvin saavutettava ostospaikka, joka kykenee tarjoamaan jotakin sellaista, mitä nettikauppa ei pysty tarjoamaan.

Painopiste on siirtymässä tavaroista palveluihin. Kauppaan integroituu entistä enemmän muita palveluja lisäten kaupan vetovoimaa. Muita palveluita ovat usein hyvinvointipalvelut mutta myös mm. verkkokaupan noutopisteet. Verkkokaupan noutopisteet olisivat hyvä ohjata tukemaan myymälöiden toimintaedellytyksiä. Asiointi- eikä tavaraliikenteen ole havaittu vähentyvän verkkokaupan myötä. Ihanteellista olisi, ettei verkkokauppa lisäisi liikennettä.

Osaltaan myös verkkokaupan lisääntyminen lisää kaupan palveluistumista mm. mahdollisten keräily- ja kotiinkuljetusten muodossa.

Tulevaisuusselön valmistelu

7. Mitä tulee mielestänne huomioida kaupan tulevaisuusselonteon valmistelussa?

Edellisten kohtien vastausten lisäksi tulisi huomioida seuraavat:

Valmistelussa tulisi tunnistaa jo edellisen hallituskauden aikana tehty sääntelyn sujuvoittamistyö kaupan sijainnin ohjauksen osalta. Valmistelussa tulisi ymmärtää sääntelyn merkitys kestävässä kehityksessä ja ilmastomuutoksen hillinnän keinona. Sääntelyn kehittämiseen tähtäävissä toiminnoissa tulisi painottaa tarkoituksenmukaisuutta.

Kestävän kehityksen, ilmastomuutoksen hillinnän ja luonnon monimuotoisuuden vähenemisen estämisen tavoitteet yhteensovittaminen kaupan kilpailun ja toimintaedellytysten edistämisen vaatimusten kanssa tunnistetaan meillä kuten muissakin EU:n maissa monimuotoisuutena tehtävänä. Kaupan sijainninhallituksen keinot eroavat jäsenmaitten, mutta tavoitteet keskusta-alueiden elinvoiman turvaamisesta, palvelujen kestävästä saavutettavuudesta ja kilpailuedellytysten turvaamisesta ovat samankaltaisia. Vuonna 2017 voimantulleilla maankäyttö- ja rakennuslain(MRL) vähittäiskaupan suuryksiköiden ohjausta koskevilla muutoksilla kaupan sijainninhallitusta

kevennettiin merkittävästi. Tämän jälkeen Suomessa arvioidaan säänneltävän kaupan sijoittumista hieman keskimääräistä vähemmän EU:n vertailun perusteella (Komission tiedonanto 19.4.2018).

Tulevaisuusselonteon valmistelussa tulisi huomioida, että Suomen päivittäistavarakaupan markkinat ovat poikkeuksellisen keskittyneitä kahdelle toimijalle. Uusien toimijoiden alalle tuloa on osaltaan hankaloittanut päivittäistavarakaupalle sopivien toimipaikkojen saatavuus. Tasavertaisten kilpailuolosuhteiden turvaaminen kaupan toimijoille tukisi markkinoiden toimivuutta ja toimiva kilpailu lisäisi mahdollisuuksia tulla markkinoille. Maankäytön suunnittelu ja kunnan maapolitiikka ovat välineitä kilpailun toimivuuden edistämisessä. Vuonna 2015 voimaan tulleella MRL:n muutoksella vahvistettiin lakia toimivan kilpailun ja maapolitiikan näkökulmasta. Vuonna 2017 voimaan tulleella vähittäiskaupan suuryksikkörajan nostamisella 2000 kerrosneliömetristä 4000 kerrosneliömetriin pyrittiin uusien toimijoiden alalle tulon mahdollistamiseen erityisesti päivittäistavarakaupassa.

Kaupan tulevaisuuden selonteossa tulisi huomioida myös muut keinot toimivan kilpailun edistämisessä MRL:n lisäksi.

Muuta huomioitavaa

8. Muut mahdolliset kommentit.

Kaupan murroksen tilannekuvassa on myymälöiden lukumäärän vähenemisen ohella huomioitava myymäläkoon kasvu ja siihen johtaneita syitä. Erityisesti aukiololainsäädännön kumoaminen v. 2016 ja kauppaketjujen fuusiot ovat vähentäneet hyvin merkittävästi pienten alle 400 m² päivittäistavarakaupan myymälöiden määrää. Lisäksi vuonna 2017 voimaan tulleilla maankäyttö- ja rakennuslain kauppaa koskevilla kevennyksillä säännöksillä on samansuuntainen vaikutus.

Kaupan tulevaisuuden selonteossa on pyrittävä huomioimaan alueiden erisuuntainen kehitys. Ympäristöministeriön kaupan selvityksen (Ympäristöministeriön julkaisu 2020:10) mukaan kaupan kehitys on hyvin erisuuntaista suurissa kasvavissa keskuksissa ja pienissä väestöltään vähenevissä keskuksissa. Voimakkaana jatkuvan kaupungistumisen myötä suurin negatiivinen muutos kaupassa tapahtuu väestöltään vähenevillä seuduilla.

Seppälä Anna-Leena
Ympäristöministeriö

Jylhä Sanna
Ympäristöministeriö